

Załącznik do Regulaminu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej PTTK

„Twierdza Osowiec”

Twierdza Osowiec – rosyjska twierdza z drugiej połowy XIX wieku, położona na terenie osady Osowiec-Twierdza należącej do gminy Goniądz w powiecie monieckim, znana z 6,5-miesięcznej obrony podczas I wojny światowej. Nigdy nie została zdobyta – stąd jej późniejsze obiegowe określenie „rosyjskie Verdun”. W skład twierdzy wchodziły 4 forty: Centralny – fort nr 1, Zarzeczny – fort nr 2, Szwedzki – fort nr 3 i Nowy – fort nr 4. Pierwsze trzy forty projektował inż. woj. ppłk . Rościśław Krassowski, natomiast fort IV inż. woj. kpt. szt. Nestor Bujnicki, ten sam, który projektował Twierdzę Modlin. Fort IV był pierwszym i jedynym fortem w Imperium Rosyjskim, którego obiekty w całości wylewano jako betonowe monolity. Główną pozycję obronną stanowił fort Centralny, będący cytadelą twierdzy. Przedmoście na prawym brzegu rzeki Biebrzy tworzyła tzw. pozycja za rzeką z fortem nr 2, nazywanym Zarzecznym, oraz pozycje wysunięte „Sośnieńska” i „Las Białoszewski”. Twierdza Osowiec stanowiła prototyp współczesnego rejonu umocnionego oraz przykład skutecznego połączenia elementów fortyfikacji stałej i polowej. Fort I był obiektem o nie pod nadzorem starostwa powiatowego w Mońkach i wejście na teren fortu jest niebezpieczne. Fort IV (Nowy) jest również zniszczony, znajduje się na terenie Biebrzańskiego Parku Narodowego i przez jego teren została wytyczona turystyczna trasa historyczno-przyrodnicza. Fort I (Centralny) i Fort III (Szwedzki) są własnością wojska; Fort III jest niedostępny, jednak Fort I (Centralny) dzięki działaniom Osowieckiego Towarzystwa Fortyfikacyjnego (OTF) w chwili obecnej jest częściowo udostępniony dla turystów i ma wytyczone trasy do zwiedzania. Na terenie Fortu Centralnego znajduje się Muzeum Twierdzy Osowiec, spotykanej wielkości (2,6 km w obwodzie). Na jego terenie oprócz budowli bojowych znalazły się dwupiętrowe ceglane koszary dla wojska, lazaret, baraki magazynowe, ceglane i drewniane domy dla kadry oficerskiej oraz cerkiew. Obecnie spośród czterech fortów Twierdzy Osowiec tylko dwa są w stanie „używalności” (Fort I i Fort III). Fort II (Zarzeczny), zniszczony podczas działań wojennych, jest którym opiekuje się Osowieckie Towarzystwo Fortyfikacyjne Twierdza Osowiec jest jednym z największych zimowych skupisk nietoperzy w kraju .

Obiekty, które należy zwiedzić do przyznania odznaki:

1. **Fort I – Centralny**, to najstarsza część fortyfikacji Twierdzy. Zwiedzanie fortu odbywa się z przewodnikiem, ponieważ w forcie stacjonuje jednostka wojskowa W.P. Większość budowli wzniesionych w jego wnętrzu już nie istnieje, zachowała się większość elementów obronnych i schronów koszarowych. Na południe od prowadzącej do fortu bramy znajduje się blok koszar nr 38, w którym mieści się małe muzeum. Podczas zwiedzania z przewodnikiem , można zwiedzić dobrze zachowane betonowe pozycje dla piechoty i artylerii przeciwlotniczej, schrony pogotowia , kaponiere bronujące fosy. Na zewnątrz fortu, możemy zobaczyć, szczególnie po jego północnej stronie bramę, kaponierę i mur Carnota przy suchym odcinku fosy. Na zewnątrz fortu, po jego wschodniej stronie, przy śluźce położonej w pobliżu mokrej fosy, dobrze zachowany polski schron bojowy z 1939 r. powstały w wyniku przeróbki blokhauzu obrony drogi krytej. Jego uzbrojenie stanowiły dwie armaty kalibru 75 mm ,mają ceza zadanie wspierać obronę schronów pozycji Giełczyn.
2. **Fort II –Zarzeczny**. Jest on najbardziej na północ wysuniętym fortem Twierdzy Osowiec, Zadaniem jego była obrona przeprawy przez Biebrzę. W wyniku działań obydwu wojen światowych, a także powojennych wysadzeń rozbiórki, fort został w znacznym stopniu zniszczony- dobrze widoczne są tylko pozostałości stropu. Z pięciu polskich schronów z okresu międzywojennego dwa zniszczono prawie całkowicie, a jeden w znacznym stopniu. Ocalał jednak jeden z ciężkich schronów mających pierwotnie dawniejszą austrowęgierską pancerna wieżę wysuwalną – obrotową – zachowały się elementy przedpancerza i mechanizmu wysuwania. Ostatni z polskich schronów wybudowanych w forcie II znajduje się w najlepszym stanie i ma zamontowaną unikalną w skali kraju rosyjską obserwacyjną kopułę pancerna. Na wschód od fortu II, po wschodniej stronie drogi krajowej nr65 Białystok –Ełk, tuż za mostem nad Biebrzą, przy wieży widokowej położony jest wysadzony polski tradytor artyleryjski z 1939 r., przewrócony siłą wybuchu i leżący na stropie.
3. **Fort III – Szwedzki**, niedostępny dla zwiedzających , zajęty przez wojsko.
4. **Fort IV – Nowy Fort**, jest najbardziej na zachód wysuniętym umocnieniem twierdzy. Dostępny do zwiedzania. Wysadzony w powietrze, ale ruiny schronu głównego można bez ograniczeń zwiedzać.
5. **Pozostałe fortyfikacje** – na północ od Fortu I, w lesie za osiedlem mieszkaniowym, po zachodniej stronie drogi, znajdziemy dobrze zachowane betonowe schrony baterii dalekosiężnych armat kalibru 150mm.Nieco bardziej na północ, przy rozwidleniu dróg, położony się częściowo zniszczony schron piechoty. Po wschodniej stronie drogi prowadzącej kierunku Biebrzy, na wzgórzu zwanym Góra Skobeliewa, są pozostałości, ruiny wieży pancernej i prochowni, oraz schronów obserwacyjnych, pozbawionych kopuł pancernych. W ich wnętrzach znajdują się wykonane na przełomie 1944.45 napisy propagandowe, wykonane smarem czołgowym przez żołnierzy radzieckich.